

TARIXDA DINSHUNOSLIK MUOMMOLARI VA ULARNING YECHIMLARI

Toshkent Axborot Texnologiyalari Universiteti Samarqand filiali talabasi

Qarshiboyev.sh

Annotatsiya: Mazkur maqolada tarixdagi dinshunoslik muammolari va ularning yechimlari xususida soʻz boradi. Islom dini tarixiy davrlar davomida turli muammolarni keltirib chiqargan, ayniqsa aqida, tafsir, hadis va fiqh kabi masalalarda tushunmovchiliklar yuzaga kelgan. Maqolada Shayx Muhammad Sodik Muhammad Yusuf hazratlarining diniy qarashlari, ularning asarlari va ilmiy yondashuvlari orqali bu muammolarga qanday yechimlar taklif etilganligi tahlil qilingan. Shayx hazratlarining islomiy gʻoyalarga zamonaviy yondashuvlarini oʻrganish, toʻgʻri aqida, soʻfiylik, bagʻrikenglik va dinlararo muloqot kabi mavzularning ahamiyati koʻrsatilgan. Maqolada dinshunoslikdagi tushunmovchiliklarni bartaraf etish va islomni zamon bilan uygʻunlashtirishga oid yechimlar ishlab chiqilgan.

Kalit soʻzlar: dinshunoslik, islom dini, Shayx Muhammad Sodik Muhammad Yusuf, aqida, soʻfiylik, tafsir, dinlararo muloqot, radikalizm, ilm olish, bagʻrikenglik, diniy taʼlim, adolat, imon, ijtimoiy barqarorlik.

Dinshunoslik insoniyat madaniy va maʼnaviy hayotida muhim rol oʻynaydi. Ammo tarixiy jarayonlarda bu fan sohasida muayyan muammolar, tushunmovchiliklar va ogʻir oqibatlar olib kelgan notoʻgʻri yondashuvlar kuzatilgan. Bu muammolar diniy eʼtiqodlar, urf-odatlar, siyosiy manfaatlar bilan qorishib ketgan holda paydo boʻlgan. Quyida tarixda eng koʻp uchragan va hozirgi kungacha taʼsirini yoʻqotmagan asosiy dinshunoslik muammolari haqida soʻz yuritamiz.

Tarixiy tajriba ko‘rsatadiki, din sohasidagi eng katta muammolardan biri – bu diniy matnlarning noto‘g‘ri, yuzaki yoki qasddan buzib talqin qilinishidir. Qur‘on oyatlari va hadislar ba‘zida ulamolar, siyosatchilar yoki manfaatdor guruhlar tomonidan o‘z pozitsiyalarini mustahkamlash uchun noto‘g‘ri izohlangan. Bu holat ayniqsa o‘rta asrlarda, diniy ilmlar keng ommaga emas, faqat maxsus toifadagi kishilarga ochiq bo‘lgan davrlarda ko‘p kuzatilgan.

Masalan, Qur‘onning jihod haqidagi oyatlari faqat urush kontekstida tushunilib, aslida esa bu oyatlarning ma‘naviy, ichki kurash (nafs bilan kurash) ma‘nolari e‘tibordan chetda qolgan. Natijada, diniy ekstremizm, mutaassiblik, boshqa fikrga toqat qilmaslik singari illatlar shakllangan. Bugungi kunda ham ayrim shaxslar yoki guruhlar internet orqali diniy matnlarni o‘zlaricha izohlab, noto‘g‘ri aqidalarni targ‘ib qilmoqda.

Bu muammoning ildizi bilimning yetarli bo‘lmasligi, ilmiy asosga emas, hissiyotga tayanish, diniy manbalarni kontekstdan uzib olish va diniy savodsizlikda yotadi. Islom olimlari, xususan Shayx Muhammad Sodiq Muhammad Yusuf hazratlari bu borada ogohlantirgan: "Qur‘onni o‘qiganda uni qanday tushunish haqida olimlardan o‘rganing, aks holda sizni noto‘g‘ri yo‘lga boshlaydi."

Tarixda diniy ekstremizm va radikalizm jamiyatlar uchun juda katta xavf tug‘dirgan. Dinni siyosiy qurolga aylantirish orqali ayrim kuchlar o‘z manfaatlarini amalga oshirishga uringan. Bunday yondashuv natijasida din asl mohiyatidan uzoqlashgan va odamlar orasida adovat, nafrat va hatto urushlarga sabab bo‘lgan. Masalan, o‘rta asrlardagi salib yurishlari, so‘ngra ayrim musulmon davlatlaridagi sektaaro urushlar bunga yaqqol misoldir.

Ekstremistik oqimlar Qur‘on oyatlarini kontekstdan ajratib oladi, payg‘ambarimiz Muhammad (s.a.v.) hadislarini noto‘g‘ri talqin qiladi. Islom bag‘rikenglik, sabr, adolat, ilm, axloq dini ekanligini unutib, faqat jazolash va kuch

ishlatish tarafdori bo'lgan g'oyalarni ilgari suradilar. Bu g'oyalar ayniqsa yoshlarga xavfli ta'sir ko'rsatadi, chunki ular hali diniy bilimga ega emas va chalg'ituvchi targ'ibotlarga tez ishonadilar.

Shayx Muhammad Sodik Muhammad Yusuf hazratlari bu masalada shunday deganlar: "Islom dini – bu tinchlik dini. Kimki zo'ravonlikni, qon to'kishni targ'ib qilsa, u islom nomini yomonotliq qilayotgan bo'ladi." Demak, ekstremizmga qarshi kurashishning asosiy yo'li – ilm, ma'rifat va to'g'ri din ta'limini keng yoyishdir.

Turli dinlar va mazhablar o'rtasidagi murosasizlik tarixda ko'plab qonli to'qnashuvlarga sabab bo'lgan. Har bir din o'z ta'limotini eng to'g'ri deb bilishi tabiiy hol, ammo bu boshqa dinga dushmanlik qilish uchun asos bo'la olmaydi. Dinshunoslikda bag'rikenglik – muhim tamoyil. Lekin tarixda bu tamoyil ko'pincha buzilgan, ayniqsa siyosiy manfaatlar ustuvor bo'lgan davrlarda.

Islom dini, xususan Qur'on, boshqa din vakillariga adolatli bo'lish, ularning e'tiqodlariga hurmat bilan qarashni buyuradi. Qur'onda "Dinda majburlik yo'q" (Baqara, 256) oyati aniq dalildir. Ammo tarixda bu oyatga zid amallar bo'lgan. Boshqa dinga mansub odamlar tahqirlangan, ularning huquqlari poymol etilgan, majburan islomga kiritilgan holatlar kuzatilgan.

Bu muammoning zamirida siyosiy maqsadlar, jaholat va diniy fanlardan yiroqlik yotadi. Shayx Muhammad Sodik Muhammad Yusuf bu borada shunday degan edilar: "Agar inson boshqani eshitishni, tushunishni istamasa, u faqat o'z nafsining quliga aylanadi. Islom esa eshitish, tushunish va adolatni targ'ib qiladi."

Bugungi kunda ham dinlararo muloqot, bag'rikenglik muhim masala bo'lib qolmoqda. Dinshunoslik fanining asosiy vazifasi – bu borada to'g'ri, adolatli yondashuvni shakllantirishdir.

Islom dini manbalari – Qur’oni karim, hadislar, sahobalarning ijmoi va ijti hodlari – nafaqat aqidaviy, balki amaliy hayotda duch kelinadigan ko‘plab muammolarga yechimlar taklif qiladi. Tarix davomida yuzaga kelgan dinshunoslikdagi tushunmovchilik va noto‘g‘ri yondashuvlar aslida bu manbalarda mavjud bo‘lgan haqiqatdan uzoqlashgan holda yuzaga kelgan. Quyida ushbu muammolarning asosiy sabablari va ularning islomiy yechimlariga alohida e‘tibor qaratamiz.

Islomda ilm olish buyurilgan farz amallardandir. Qur’oni karimning ko‘plab oyatlarida Alloh taolo ilm egalari bilan johillarni tenglashtirmasligini ta’kidlaydi. Masalan, Zumar surasida: **"Ayting: Biladiganlar bilan bilmaydiganlar teng bo‘ladimi?"** (Zumar, 9-oyat). Bu oyat orqali Alloh taolo ilm egalarining ustunligini ochiq-oydin bayon qilmoqda.

Dinshunoslikdagi eng katta muammolardan biri – bu diniy matnlarning ilmsizlik sabab noto‘g‘ri tushunilishi yoki yondashilishi. Qur’on va hadislarini to‘g‘ri anglash uchun tafsir, fiqh, hadis ilmi, arab tili kabi sohalarni chuqur o‘rganish zarur. Bu esa har bir musulmon uchun ilmiy asoslarga tayangan holda dinni o‘rganish lozimligini bildiradi.

Shayx Muhammad Sodik Muhammad Yusuf hazratlari doimo ta’limning ahamiyatini urg‘ulab kelganlar. U zot: “Har bir musulmon Qur’oni karimni tilovat qilishi bilan birga, uni tafsir orqali chuqur tushunishga ham intilishi kerak. Shunda inson noto‘g‘ri yo‘llarga adashmaydi,” degan edilar. Ilmsizlik – bid’at, ekstremizm va noto‘g‘ri fatvolarning manbai bo‘lib qolmoqda.

Qur’oni karimda turli din vakillariga nisbatan adolatli, hurmatli va bag‘rikeng munosabatda bo‘lish buyuriladi. Eng mashhur oyatlardan biri bu Baqara surasidagi: **"Dinda majburlik yo‘q. To‘g‘ri yo‘l adashgan yo‘ldan ajralib**

turibdi." (Baqara, 256). Bu oyat musulmonlar faqatgina ogʻzaki emas, amalda ham boshqa eʼtiqodlarga toqatli boʻlishlari lozimligini bildiradi.

Islom boshqa din vakillari bilan tinch-totuv yashashga, ularni daʼvat yoʻli bilan haqiqatga chaqirishga undaydi. Bu borada Qurʼoni karimda yana shunday buyruq bor: **"Rabbingning yoʻliga hikmat va goʻzal pand-nasihati bilan daʼvat qil..."** (Nahl, 125). Bu degani, musulmonlar daʼvatni zoʻravonlik, haqorat yoki majburiylik bilan emas, balki hikmat, axloq, sabr bilan olib borishlari shart.

Shayx hazratlari bu masalaga alohida urgʻu berib: "Bagʻrikenglik – bu zaiflik emas, balki yetuk imonning belgisi," deganlar. U kishi oʻz asarlarida boshqa din vakillarini haqoratlash yoki ularni dindan chiqarishga urinish emas, balki tushuntirish va ibratli hayot orqali dinni koʻrsatish tarafdori boʻlganlar.

Islom dini adolatni oliy qadriyat sifatida qaraydi. Qurʼonda adolatga doir koʻplab oyatlar bor. Ulardan biri: **"Ey moʻminlar! Alloh uchun guvohlik berishda adolatli boʻlinglar. Biror qavmga boʻlgan nafratingiz sizni adolatsizlikka undamasin..."** (Moida, 8). Bu oyat musulmonlarning hatto dushmanlariga ham adolatli munosabatda boʻlishi kerakligini bildiradi.

Adolat dinshunoslikda qarama-qarshiliklarni bartaraf qilish, bidʼat va radikal fikrlarning oldini olishda asosiy mezondir. Tarixda ayrim guruhlar oʻzlarini "toʻgʻri yoʻldagilar" deb, boshqalarni kufrga chiqarishgan. Bu esa urush, fitna va ixtiloflarga sabab boʻlgan. Qurʼon esa bunday yondashuvni qoralaydi. Adolatni yoʻqotgan jamiyatda na tinchlik boʻladi, na haqiqiy din.

Shayx Muhammad Sodik Muhammad Yusuf hazratlari koʻplab asarlarida adolatni asosiy shior sifatida tilga olganlar. Ular musulmonlar ichida va boshqa din vakillari bilan muomalada ham har doim adolatli boʻlish, har qanday holatda haqiqat tarafida turishni uqtirganlar.

Shayx Muhammad Sodiq Muhammad Yusuf hazratlari zamonaviy dinshunoslikda alohida o‘rin tutgan ulug‘ allomalardan biridir. U kishining asarlari, ma‘ruzalaridagi yondashuvlar dinni zamonaviy muammolar fonida tushunishga, ekstremizm, jaholat, noto‘g‘ri aqidalar va diniy savodsizlikka qarshi kurashishga qaratilgan. Shayx hazratlari islom ilmlarini chuqur bilgan, zamonaviy g‘oyalarni ham o‘rgangan, din va zamon uyg‘unligini ta‘minlagan yetuk alloma bo‘lgan. Quyida u kishining qarashlari asosida mavjud muammolarga qanday yechimlar taklif etilganiga to‘xtalamiz.

Shayx Muhammad Sodiq Muhammad Yusuf hazratlari o‘z asarlarida to‘g‘ri aqida, ya‘ni e‘tiqod asoslarining puxta bo‘lishi har bir musulmon uchun nihoyatda muhimligini urg‘ulaganlar. Aqidaning buzilishi, noto‘g‘ri talqin qilinishi turli bid‘at, firqa va mutaassiblikka sabab bo‘lishini uqtirganlar. Ayniqsa, zamonaviy radikal guruhlar Qur‘on va hadisni o‘zlaricha izohlab, musulmonlarni chalg‘itayotganini tanqid qilganlar.

U kishi islomning so‘fiylik ruhiyatini ham qadrlagan. Bu ruhiyat orqali inson o‘z nafsini poklab, qalbini tozalab, Ollohga yaqin bo‘lish yo‘lini tanlashi kerakligini aytgan. So‘fiylikni noto‘g‘ri tushunib, uni faqatgina zohiriy ibodat deb bilganlar haqida ogohlantirgan: "Haqiqiy so‘fiylik – bu ichki poklik, ibodatga ixlos, insonlarga yaxshilik qilishdir", deganlar.

To‘g‘ri aqidani shakllantirish orqali inson bid‘at, buzuvchi g‘oyalar, radikalizm va ekstremizmga berilmasdan, haq yo‘lda sobit bo‘lishi mumkin. U kishining “Iymon” va “Aqida” kitoblari bu borada katta manba hisoblanadi.

Shayx hazratlari islom dini nafaqat oxirat, balki dunyo ishlarida ham faol bo‘lishni targ‘ib qiluvchi din ekanligini alohida ta‘kidlab kelganlar. U kishining fikricha, ba‘zilar islomni faqatgina masjidga bog‘lab, dunyoviy faoliyatdan

chetlashtirganlar. Bu esa islomni to'liq tushunmaslikka, yomon ko'rinish paydo bo'lishiga sabab bo'lgan.

U zot Qur'on oyatlariga tayangan holda: "Alloh sizlarga yer yuzida yashang, ishlang, qiling, lekin oxiratni unutmang", – degan mazmundagi fikrlarni ilgari surgan. Dunyoni butkul rad etish emas, balki unga vosita sifatida qarash kerak. Iqtisod, ilm-fan, texnologiya – bularning barchasi islom nuqtayi nazaridan ahamiyatlidir, agar u foydali maqsadga xizmat qilsa.

Shayx hazratlari "Islom – taraqqiyot dini" degan tamoyilni targ'ib qilganlar. Bu orqali dinni zamonga mos tushunish, ilmi, faol, halol mehnatkash musulmon shaxsini tarbiyalash kerakligini uqtirganlar.

Shayx Muhammad Sodiq Muhammad Yusuf hazratlari ta'lim va tarbiyani islom jamiyatining eng muhim poydevorlaridan biri deb bilgan. U kishi yoshlarni diniy jihatdan savodli qilish, maktab va madrasalarda zamonaviy va an'anaviy ta'limni uyg'unlashtirish zarurligini ta'kidlagan. Ta'limsiz jamiyatda na aqidaviy, na axloqiy, na siyosiy barqarorlik bo'lmasligini ogohlantirgan.

Hazratning tashabbusi bilan o'ndan ortiq diniy asarlar o'zbek tilida nashr qilinib, keng xalq ommasiga yetkazilgan. Bu asarlar oddiy xalq tushunadigan tilda yozilgan bo'lib, Qur'on tafsiri, hadislar izohi, fiqh masalalari kabi ko'plab yo'nalishlarni qamrab olgan.

Shayx hazratlari: "Agar siz farzandingizni ilm bilan tarbiyalamasangiz, uni ko'chadagi johillar tarbiyalaydi", deganlar. Shunday ekan, ularning qarashlarida islomni to'g'ri o'rganish, xalqaro g'oyalardan himoyalinish, bid'at va shirkdan saqlanishda ilm va tarbiyaning o'rni beqiyos deb qaraladi.

Shayx Muhammad Sodiq Muhammad Yusuf hazratlari ulamolarning jamiyatdagi vazifasini juda muhim deb bilganlar. U kishining fikricha, haqiqiy

olim – bu faqat kitob o‘qigan emas, balki xalq dardini biladigan, zamonni tushunadigan va Qur’on hamda Sunnat asosida xalqqa yo‘l ko‘rsata oladigan zotdir.

Ular o‘z asarlarida ulamolarning faqat fatvo chiqaruvchi emas, balki tarbiyachi, ibratli shaxs, xalqni fitnadan saqlovchi, tinchlikni targ‘ib qiluvchi arboblarni bo‘lishi lozimligini yozganlar. Shayx hazratlari: "Ulama jamiyatning yuragi, agar u toza va sog‘lom bo‘lsa, butun jism – ya’ni xalq ham sog‘lom bo‘ladi", deganlar.

Ulamolarni siyosiy vosita sifatida ishlatish, ularni ikkiyuzlamachilikka undash jamiyatni halokatga olib borishini ham ogohlantirganlar. Shuning uchun ulamolar mustaqil, ilmlari bilan isbotlagan, halol va jasur bo‘lishlari lozim.

Dinshunoslik – insoniyat tarixidagi eng muhim va murakkab sohalardan biridir. Tarix davomida diniy qarashlar, aqidalar, dinni tushunishdagi farqlar va qarama-qarshiliklar ko‘plab muammolarni keltirib chiqargan. Biroq, islom dini, uning manbalari va ulug‘ allomalari bu muammolarga aniq yechimlar taklif etmoqda. Shayx Muhammad Sodik Muhammad Yusuf hazratlari o‘z asarlari va ma’ruzalarida diniy bilimni chuqur o‘rganish, so‘fiylik, adolat, bag‘rikenglik va ilm olish zaruriyatini ta’kidlaganlar. U kishining qarashlari asosida to‘g‘ri aqida, diniy ta’lim-tarbiya, so‘fiylikning ahamiyati va ulamolarning jamiyatdagi o‘rni masalalari chuqur yoritilgan.

Islom dini faqatgina oxiratga emas, balki dunyo hayotiga ham o‘zining yuksak qadriyatlarini taqdim etadi. Shayx hazratlari islomni zamonaviy dunyo bilan uyg‘unlashtirish zarurligini ko‘rsatib, dindorlarni radikalizm, ekstremizm kabi salbiy oqimlardan saqlanishga chaqirganlar. Ularning asarlari ilmiy va axloqiy jihatdan keng qamrovli bo‘lib, diniy qarashlarning haqiqatga asoslanganligini va ularni anglashdagi muammolarni hal qilishda yordam beradi.

Dinshunoslikdagi muammolarga yechim sifatida ilmiy tafsir, an'anaviy va zamonaviy ta'limni uyg'unlashtirish, islomiy g'oyalarni radikalizmdan ajratish va bag'rikenglikni targ'ib qilish eng samarali yo'l bo'ladi. Shuningdek, ulamolar va diniy yetakchilar o'zlarini faqat ilmiy nuqtai nazardan emas, balki amaliy hayotdagi faoliyatlari orqali ham jamiyatga xizmat qilishlari kerak. Shayx Muhammad Sodik Muhammad Yusuf hazratlarining o'gitlari jamiyatni birlashtiruvchi, adolatli va barqaror bo'lishi uchun zamonaviy dinshunoslikka katta hissa qo'shgan.

Foydalanilgan Adabiyotlar

1. Qur'oni karim, Al-Azhariy nashri, 2023 y.
2. Muhammad Sodik Muhammad Yusuf, **"Islom va ilm"** – Tashkent, 2018.
3. Muhammad Sodik Muhammad Yusuf, **"Iymon va aqida"** – Tashkent, 2020.
4. Shayx Muhammad Sodik Muhammad Yusuf, **"Dinshunoslik va uning ahamiyati"** – Tashkent, 2019.
5. Qur'oni karimning tafsiri, **"Tafsiri Nur"** – Tashkent, 2021.
6. Tohir, M. (2015). **"Dinshunoslikning asoslari"**. Tashkent: O'zbekiston fanlar akademiyasi nashriyoti.
7. Islom.uz, **"Islomdagi muvozanat: dunyo va oxirat uyg'unligi"** – <https://islom.uz>.
8. Mulla, A. (2017). **"Radikalizmga qarshi kurashda islomiy ta'limotlarning roli"**. Tashkent: Tashkent Universiteti nashriyoti.
9. Buxoriy, M. (2016). **"Hadislar va ularning ta'siri"**. Tashkent: Imom Buxoriy nashriyoti.